

dr hab. prof. UJK Marek Dutkiewicz
Uniwersytet Jana Kochanowskiego w Kielcach
Filia w Piotrkowie Trybunalskim
Instytut Historii i Stosunków Międzynarodowych

R e c e n z j a

pracy doktorskiej mgr. Rafała Pakuły:

***Udział Biura Projektowania i Realizacji Inwestycji
„Miastoprojekt-Łódź” w kształtowaniu architektonicznego obrazu
Łodzi na tle uwarunkowań polityczno-gospodarczych w latach
1949-1989,
Łódź 2019, ss. 338.***

Tematyka pracy

Dzieje Łodzi, dzisiaj trzeciego co do liczby ludności miasta w Polsce, były przedmiotem wielostronnych badań, ze strony nauk humanistycznych, społecznych, ekonomicznych, technicznych. Wymienienie wszystkich dyscyplin, które podejmowały prace nad tak skomplikowanym tematem, w tak ograniczonym objętościowo tekście jest niemożliwe. Łódź, jako miasto i jego mieszkańcy, przez dynamikę zachodzących tu zjawisk jest tak wyjątkowa, że trudno znaleźć podobne ośrodki. Jeśli porównamy tylko zmiany ludności (w 1800 roku ok. 500 mieszkańców a w sto lat później ponad 300 tys.) to zrozumiemy z jakimi skomplikowanymi problemami trzeba było się uporać. Miasto było miejscem pracy i życia dla tak szybko powiększającej się ludności, że wiele problemów do dnia dzisiejszego nie zostało w pełni rozwiązanych i wpływa na jakość życia współczesnych mieszkańców. Jednym z ważnych problemów Łodzi są budynki, które tworzą tkankę miejską – krajobraz miejski.

W całej swojej historii ludzie egzystowali w dwóch porządkach. Jednym z nich był ten, który wytwarzały poglądy i idee, który wpływał na kształtowanie władzy i powoływane przez nią instytucji, które z kolei dyktowały warunki gospodarcze. Drugim porządkiem była natura, która kształtowała warunki naturalne, w tym krajobraz. Od pewnego poziomu rozwoju technicznego rozwijającej się cywilizacji, zaczął się zaznaczać zwiększający się udział człowieka w kształtowaniu krajobrazu. Wyręby lasów, gospodarka rolna, prace mające na

celu kierowanie przepływem wody, to tylko niektóre z tych działań. Już pierwsze materialne obiekty wykonane przez człowieka wpływały na kształt i zmiany naturalnego krajobrazu. Już powstanie skupisk prymitywnych schronisk, które z czasem przekształcały się w osiedla, wprowadziły pierwsze zmiany krajobrazu. Kolejnym etapem związanym z postępowaniem technicznym i technologicznym była budowa miast. Współcześnie otacza nas sztucznie ukształtowane środowisko, posiadające znamienne cechy idei i czasu, w którym było kształtowane.

Magister Rafał Pakuła podjął się opracowania historii udziału jednej z instytucji, która wpłynęła w znaczący sposób na współczesny obraz architektoniczny Łodzi. Działała od 1949 do 1989 roku. Zespół jej pracowników projektował i nadzorował realizację zarówno pojedynczych budynków jak i całych zespołów. Czterdziestoletni okres był dla „Miastoprojektu – Łódź” bardzo intensywnym okresem działalności. Rozwiązywanie zadań jakie stawiały przed instytucją władze, będące zleceniodawcą i inwestorem, było często skomplikowanym problemem. Z jednej strony zespół pragnął rozwiązywać zadania zgodnie ze swoją wiedzą i umiejętnościami, nadając projektom cechy nowoczesnego myślenia. Z drugiej strony projektowanie ograniczone było przez warunki ekonomiczne i technologiczne. Często również poglądy ideologiczne władz, wpływały na możliwości i realia projektów

Dla recenzenta, urodzonego w połowie lat pięćdziesiątych w Łodzi i mieszkającego w tym mieście do dzisiaj, krajobraz tego miasta, zmieniający się z czasem jest bliski i interesujący. Autor pracy doktorskiej podjął niezwykle zajmujący i intrygujący zarówno dla niego jak i dla innych temat. Zajął się działalnością instytucji oraz projektów, które powstawały dzięki pracy zespołu architektów, który przez prawie pół wieku kształtował krajobraz architektoniczny Łodzi. Swoje rozważania przeprowadził w oparciu o szeroko zarysowane analizy poglądów, umiejętności, możliwości, realiów uwarunkowań technologicznych i ekonomicznych tamtych czasów.

Konstrukcja pracy

Przedstawiona do oceny praca ma układ tematyczno-chronologiczny. Kolejne rozdziały poświęcone są odrębnej, wyraźnie zaznaczonej tematyce, nie powtarzającej się w dalszych częściach (jeśli tego nie wymagała narracja). Omawiane wewnątrz rozdziałów zagadnienia uszeregowane zostały chronologicznie. W tej sytuacji nie można zgodzić się z określeniem autora, że nadał pracy układ chronologiczno-rzeczowy (s. 9). Przy tym zastrzeżeniu recenzent w pełni uznaje, że nadany układ jest celowy i odpowiada tematyce

rozprawy. Oczywiście, można dyskutować, czy nie należało rozszerzyć niektórych wątków (np. szersze omówienie postaci, które odcisnęły swój ślad na tworzonych projektach). Jednak należy uznać, że autor ma pełne prawo do własnej konstrukcji pracy i umieścił w niej wątki które uznał za właściwe dla jasności i spójności narracji..

Analiza treści rozdziałów

Tekst rozprawy, wraz z niezbędną bibliografią, spisami oraz wstępem i zakończeniem, pomieszczony został na ponad 330 stronach. Podstawowa treść narracji podzielona została na siedem rozdziałów o objętości proporcjonalnej i wyraźnie określonej, odrębnej tematyce. Większość tekstów rozdziałów pomieszczono na około trzydziestu stronach. Jedynie dwa najważniejsze dla analizy są znacznie obszerniejsze, bo liczą po ponad sześćdziesiąt stron.

We wstępie Autor omówił okoliczności podjęcia tematyki badawczej. Wskazał na jej złożoność. Omówił koncepcję podziału treści oraz zasób źródeł i literatury użytej do analizy i opracowania tekstu.

W pierwszym rozdziale, mającym charakter szerokiego wprowadzenia w tematykę, Autor przedstawia sytuację urbanistyczną Łodzi po II wojnie światowej. Miasto nie ucierpiało w wyniku działań wojennych jak wiele innych ośrodków. Niewielkie straty spowodowały bombardowania we wrześniu 1939 roku, natomiast podczas ofensywy w 1945 roku, miasto zostało zajęte, przez wojska sowieckie, prawie bez walki. W pierwszych latach powojennych Łódź, wobec zniszczeń Warszawy, przyjęła wiele urzędów i instytucji centralnych. Poza tym do Łodzi przyjechało wielu uchodźców oraz liczne rzesze migrantów. Ta sytuacja spowodowała wiele niekorzystnych zjawisk. Odziedziczona po wcześniejszych władzach (zaborczych, polskich i okupacyjnych) struktura miejska okazała się niewydolna i utworzony w 1948 roku „Miastoprojekt” stanął przed wieloma problemami urbanistycznymi. W kolejnych podrozdziałach Autor przedstawił te zagadnienia.

W drugim rozdziale przedstawione zostały realia techniczno-ekonomiczne w jakich swoje projekty mogli realizować projektanci biura. Te ramy silnie ograniczały możliwości jak i pomysły projektantów. Między chęciami, wizjami a rzeczywistością często występowała olbrzymia rozbieżność.

Rozdział trzeci omawia struktury organizacyjne instytucji, jaką było biuro projektowe. Ukazuje jego rozwój związany z powiększającymi się zadaniami. Spowodowało to konieczność powołania kolejnego biura. Choć wykonywało podobne projekty, to ich lokalizacja w części wykraczała poza miasto.

Kolejny, czwarty rozdział ma znacznie powiększoną objętość w stosunku do poprzednich. Wymagała tego tematyka. Autor opisał najważniejsze obiekty w mieście, które realizowało biuro. Do dnia dzisiejszego są dominującymi budynkami, które stały się wizytówkami lub charakterystycznymi obiektami czy ich zespołami, identyfikowanymi z Łodzią. Autor dokonał koniecznego wyboru spośród wielu ważnych realizacji tego okresu.

Podobnie Autor potraktował znacznie obszerniejszy rozdział piąty. Omówione w nim zostały realizacje wpływające na koncepcje i wygląd poszczególnych pięciu dzielnic Łodzi. Ich dzisiejsza charakterystyka ukształtowana została w tamtych czasach i jest dominująca w obrazie miasta. Niestety, w późniejszym czasie realizowane projekty punktowych inwestycji lub obszarów indywidualnego, nieskoordynowanego budownictwa wypaczyły zborne, szersze koncepcje urbanistyczne.

Szósty rozdział poświęcił autor koncepcjom projektów mieszkań. W warunkach ekonomicznych, technologicznych i materiałowych, narzuconych przez inwestorów, projektanci próbowali rozwiązywać ważne potrzeby społeczne.

Ostatni rozdział omawia ważne nagrody jakimi wyróżniano projekty opracowane w „Miastoprojekcie”. Przedstawiane były w prasie a później były często nagradzane w konkursie „O Złotą Kielnię” organizowanym przez popularną łódzka gazetę „Dziennik Łódzki”.

Wywód Autora podsumowany został w zakończeniu. Poruszane wątki zostały ocenione, wskazano na okoliczności powstawania obiektów. Doceniono realizacje, którymi szczyli się miasto, ale wskazano również takie, które szpecą Łódź. Wskazano na te koncepcje, które zarysowane w tamtym czasie mogą przyczynić się do dalszego udoskonalenia miasta.

Tabele i ilustracje

Praca mgr Rafała Pakuły, przez swą specyficzną tematykę, musiała oprzeć się w dużym stopniu o ilustracje. Stanowią one niezbędny, uzupełniający element narracji. Nie można bowiem opisać w dostateczny, zrozumiały dla wszystkich odbiorców sposób tak skomplikowanych obiektów architektonicznych, które są omawiane w treści rozprawy. Wymagałoby to zbyt wiele miejsca i należy wątpić w pozytywny skutek takiego zabiegu. Oceniając dobór 111 ilustracji, należy w pełni uznać ich celowość. Autor skorzystał nie tylko z różnorodnych źródeł (archiwalia, rysunki, opracowania) ale sam wykonał wiele fotografii przedstawiając obecny wygląd obiektów. W tekście zamieszczone zostały również tabele, w

których zestawiono i porównano różne informacje. Ich konstrukcja i dobór zawartych w nich wiadomości nie budzą zastrzeżeń. Są celowe i opatrzone komentarzem.

Przypisy

Autor w omawianej dysertacji oparł swój wywód o wiele, często drobiazgowych informacji. Ich uwiarygodnienie wymagało przytoczenia ich źródeł. Przedstawiono to w postaci odsyłaczy. Ich konstrukcja i treść nie budzą zastrzeżeń. Innym rodzajem odsyłaczy, jakimi posłużył się autor, są objaśnienia do technicznych pojęć jakie musiały być wykorzystane w narracji. I te odsyłacze są poprawnie skonstruowane co do treści, jak i objętości.

Bibliografia

Przedstawiona do oceny praca oparta została o obszerny i zróżnicowany materiał. Autor skorzystał z różnorodnych typów informacji. Na pierwszym miejscu znalazły się źródła archiwalne zgromadzone w archiwach państwowych, zasobach muzealnych, archiwum cyfrowym. Podstawowym zespołem akt jest zbiór dokumentów pozostałych po Biurze Projektowania i Realizacji Inwestycji „Miastoprojekt-Łódź”. Po rozwiązaniu instytucji wszelkie dokumenty związane z jej działalnością zostały przekazane, na mocy obowiązujących przepisów, do Archiwum Państwowego w Łodzi. Po opracowaniu zostały udostępnione zainteresowanym badaczom czy instytucjom. Zbiór ten jest obszerny, bo liczy ponad 1,5 tys. jednostek i zajmuje 34 m.b. Wszechstronnie dokumentuje działalność instytucji. W zbiorach innych instytucji znalazły się różne drobne, uzupełniające informacje. Ważną część bibliografii zaprezentowanej przez autora, stanowią ogólne akty prawne, w oparciu o które działała opisywana przez niego instytucja. W trakcie narracji wykorzystano ogólne opracowania dotyczące historii architektury, budownictwa czy opisujące tło polityczne powojennej Polski. Autor w czasie prowadzonej szeroko kwerendy przebadał i wykorzystał materiały publikowane przez czasopisma fachowe. Ponad 400 pozycji bibliografii stanowią artykuły i wzmianki z prasy codziennej publikowane na łamach codziennej gazety „Dziennik Łódzki”. Niewątpliwie autor poświęcił wiele czasu i wykonał znaczny wysiłek prowadząc taką kwerendę. Jednak budzi zdziwienie fakt, że nie skorzystał z informacji z innych gazet codziennych, wychodzących w tamtym czasie w Łodzi. Autor nie wytłumaczył dlaczego pominął publikacje z „Głosu Robotniczego”, który był gazetą codzienną, organem Komitetu

Łódzkiego PZPR. Popołudniówka, jaką był „Express Ilustrowany”, jako bardzo popularna gazeta, też nie została wykorzystana jako źródło informacji. Oczywiście wszystkie gazety podlegały w tamtym czasie nadzorowi cenzury i żadne informacje, które nie uzyskały akceptacji władzy nie mogły zostać opublikowane. Jednak ówczesni czytelnicy z niuansów i odcieni publikacji, potrafili wyciągać wnioski. Ogólna ocena bibliografii, źródeł wykorzystanych przez autora, zasługuje na pełną akceptację.

Konkluzja

Pan mgr Rafał Pakuła jest autorem szeregu publikacji. Tematyka jaką podejmował w swoich pracach to historia architektury i budownictwa w drugiej połowie XX wieku, głównie w Łodzi. Poza tym przedstawiał postacie wybitnych projektantów i architektów tamtego czasu.

Zajmował się także upowszechnianiem i popularyzacją historii. W trakcie tej różnorodnej działalności zdobył różnorodne doświadczenia wpływające korzystnie na jego warsztat naukowy. Wspomaga i rozwija te doświadczenia jego praca w Narodowym Centrum Kultury Filmowej, w dziale wystawienniczym. Przedstawiona do oceny praca doktorska jest wynikiem i efektem wieloletnich zainteresowań, działań naukowych i doświadczeń autora. Jej konstrukcja, zawartość treści rozdziałów, ich kolejność, zebrana i wykorzystana bibliografia oraz odsyłacze nie budzą zastrzeżeń. Drobne, pojedyncze literówki zdarzające się w każdej pracy i są łatwe do wyeliminowania (np. s.13 – wywołane a nie wołane; s.134 – Marcelego a nie Marcela; s. 195 –duża litera Z zamiast małą; s.306 –brak „”).

Język pracy

Przedstawiona do oceny rozprawa mgr R. Pakuły napisana została żywym językiem narracji. Autorowi udało się uniknąć natrętnego języka technicznego, z jakim często spotykał się w wielu źródłach. Z drugiej strony uniknął języka uproszczonego, banalnych zwrotów, zbytnich kolokwializmów. Wyczuwalny dla autora problem narracji, wynikał z wykorzystywania źródeł z prasy codziennej. Miały one w czasach, do których odnosi się praca, znaczenie z jednej strony propagandowe a z drugiej poddawano je cenzurze ograniczającej swobodę wypowiedzi. Mimo tych trudności autor przedstawił jasny wywód, dobrze odbierany przez czytelnika.

Ocena efektów kształcenia

W poprzednich częściach opinii o pracy magistra Rafała Pakuły znalazły się elementy oceny dotyczące umiejętności i kompetencji jakie powinna posiadać osoba ubiegająca się o nadanie stopnia naukowego doktora. Zdaniem recenzenta, zarówno w przedstawionym do oceny tekście jak i innych działaniach magister Pakuła wykazał, że takie założone efekty osiągnął. Odnoszą się one do zakresu wiedzy historycznej, metodologii prowadzenia badań naukowych, wiedzy o specyfice przedmiotowej i metodologicznej dyscypliny, w której Autor podjął badania. Można również stwierdzić, że magister Pakuła wykazał się umiejętnością w prowadzeniu badań i rozwiązywaniu problemów badawczych. Autor posiadał również doświadczenie w opracowywaniu, publikowaniu i upowszechnianiu wyników swoich badań.

Podsumowanie

Recenzowana rozprawa jest ciekawym tekstem, podejmującym ważne, zagadnienie. Mieści się na pograniczu kilku tematów (historii techniki budownictwa, historii architektury, historii gospodarczej). Podjęcie wysiłku opracowania takiej pracy zasługuje na uwagę. Rozprawa napisana została jasnym językiem, a Autor włożył duży wysiłek oraz wykazał umiejętności w zgromadzeniu, opracowaniu i przeanalizowaniu bazy źródłowej. W trakcie pracy pogłębił swoją wiedzę o historii techniki, architektury, historii gospodarczej i społecznej.

Podsumowując, Recenzent uważa, że recenzowana praca doktorska spełnia wymogi stawiane tego typu dysertacjom i w związku z tym stwierdza, że magister Rafał Pakuła, może zostać dopuszczony do kolejnych etapów przewodu doktorskiego.

dr hab. prof. UJK Marek Dutkiewicz

